# JAZYKOVÁ DIVERZITA VE ŠKOLÁCH: ZKOUMÁNÍ JAZYKOVÉ KRAJINY NA MNOHOJAZYČNÝCH ŠKOLÁCH

## LINGUISTIC DIVERSITY IN SCHOOLS: EXPLORING THE LINGUISTIC LANDSCAPE IN MULTILINGUAL SCHOOLS

**Miroslav Janík**[1], **Jana Veličková**[1]

[1] Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Brno

**Abstrakt**

Jazyková diverzita na českých školách v posledních desetiletích vzrostla a stala se novou každodenní realitou. Stále však chybí výzkumy, které by zkoumaly žité zkušenosti se zvládáním mnohojazyčnosti na školách. V naší studii zkoumáme školy jako mnohojazyčné sociální prostory, ve kterých je viditelná volba jazyka. Studii situujeme do kontextu jazykové politiky bottom-up. V úvodu vysvětlíme základní teoretické koncepty jako mnohojazyčnost a sociální prostor (social space). Abychom prozkoumali školy jako mnohojazyčný sociální prostor, byly analyzovány a interpretovány jazykové krajiny škol (tzv. schoolscaping), přičemž důraz je kladen na (1) zobrazené jazyky; (2) autorství: „top-down" nebo „bottom-up" a (3) umístění objektu. Data reprezentující jazykové krajiny škol jsou doplněna rozhovory s řediteli škol, kteří jsou odpovědní za rozhodnutí o volbě jazyka ve školách. Šetření probíhalo ve čtyřech základních školách, které se v každodenním životě setkávají s mnohojazyčností a jazykovou rozmanitostí. Výsledky ukazují, že navzdory vícejazyčné realitě a podpoře mnohojazyčnosti je ve školách přítomna jednojazyčná norma. Výsledky jsou relevantní nejen pro zkoumání jazyků ve školách, ale také odhalují možné způsoby, jak se vyrovnat s jazykovou rozmanitostí.

***Klíčová slova:*** *jazyková diverzita, sociální prostor, škola, žitá mnohojazyčnost, jazyková krajina*

**Abstract**

Linguistic diversity at Czech schools has increased in previous decades and it became a new everyday reality. Nevertheless, there is still lack of studies that investigate lived experiences with managing multilingualism at schools. In our study, we examine schools as multilingual social spaces in which the language choice is visible. We situate our study according to the context of top-down

language policy in the Czech Republic and the essential theoretical concepts such as social space or language regime will be explained. To capture schools as multilingual social space, the linguistic landscapes at schools (so-called schoolscape) are analyzed and interpreted, while the focus lies on (1) languages displayed on the object; (2) authorship of the object: top-down or bottom-up and (3) location of the object. The data from schoolscaping are complemented by interviews with school headmasters, who are responsible for decisions on language choice in schools. The investigation took place in four schools facing multilingualism and linguistic diversity in their everyday life. The results indicate that despite the multilingual reality and the promotion of multilingualism, the monolingual norm is operative in the school. This is relevant not only for exploring the linguistic environments at schools, but it also reveals possible ways how to deal with linguistic diversity.

***Keywords:*** *linguistic diversity, social space, school, real-life multilingualism, linguistic landscape*

## 1 Úvod

Výsledky národních i mezinárodních průzkumů a studií, stejně jako dosavadní zjištění výzkumníků, nabízejí jen velmi nejasný obraz mnohojazyčnosti na českých školách. I když je k dispozici relativně přesný obraz o žácích-cizincích (viz Statistická ročenka…, 2020), chybí náhled na jazykovou realitu v životě škol. Školy se totiž v mnoha ohledech mohou lišit ve zvládání mnohojazyčnosti vzhledem k situaci a k vnitřnímu nastavení. Také proto se zdá být logické přistupovat k mnohojazyčnosti na školách jako ke specifickému (sociálnímu) prostoru, kde se setkávají jazyky a představy o jazycích.

## 2 Teorie

Jazyky a jazykové jednání nelze považovat za stabilní, nebo dokonce svévolné, ale jsou vždy zakořeněné v situaci a silně souvisí se sociálními kontexty jejich používání (Canagarajah, 2018; Pennycook, 2010; Scollon & Scollon, 2003). Jak zdůrazňují Blommaert, Collins a Slembrouck (2005), schopnost komunikace (stejně jako jakákoli jiná schopnost) není pevnou entitou ve vlastnictví

jednotlivce, ale vyplývá ze „souhry" mezi potenciálem jednotlivce a požadavky prostředí. Mnohojazyčnost není to, co jednotlivci mají nebo nemají k dispozici, ale to, co jim prostředí umožňuje či brání užívat (Blommaert et al., 2005, s. 213). Mnohojazyčnost je tedy strukturována a regulována různými sociálními prostory. V návaznosti na sociolingvistickou tradici (Blommaert, Collins & Slembrouck, 2005) chápeme prostor jako potenciál, jak lze propojit různé jazykové praktiky a jazykové režimy.

## 3 Metodologie výzkumu

Cílem naší studie je prozkoumat školy jako mnohojazyčné sociální prostory, ve kterých je viditelná volba jazyka. Abychom mohli zkoumat školy jako mnohojazyčný sociální prostor, byly analyzovány a interpretovány jazykové krajiny škol (tzv. *schoolscaping*, Dressler, 2015), přičemž důraz byl kladen na (1) zobrazené jazyky; (2) autorství („top-down" nebo „bottom-up") a (3) umístění objektů. Data reprezentující jazykové krajiny škol byla doplněna o rozhovory s řediteli škol, kteří jsou odpovědní za rozhodnutí o volbě jazyka ve školách. Transkripty rozhovorů byly podrobeny kvalitativní obsahové analýze (Mayring, 2010). Šetření probíhalo ve čtyřech městských základních školách, které byly vybrány na základě toho, že se ve svém ŠVP vymezují vůči jazykům (tj. každá škola představuje specifický způsob zacházení s jazyky: mezinárodní škola, škola zaměřující se na cizince, škola s rozšířenou výukou cizích jazyka, škola zaměřující se na češtinu jako cizí jazyk).

## 4 Výsledky

Předběžné výsledky naznačují, že mnohojazyčnost je ve školách do určité míry zohledněna, nicméně pouze jako „vedlejší efekt" jazykové diverzity. V jazykové krajině škol dominuje perspektiva „češtiny jako mateřského jazyka". Na jakýkoli jiný jazyk než češtinu je pohlíženo jako na cizí jazyk. Na privilegovaných místech (tj. na viditelných místech, kde je předpokládán častý pohyb osob ve škole) jsou preferovány jazyky vzdělávání a cizí jazyky. Dále výsledky naznačují, že jazykové krajiny škol jsou tvořeny objekty téměř výhradně v autorství škol a bylo zjištěno minimum autentické žákovské tvorby. Školy také vnímají svůj prostor jako místo pro prezentaci zaměření školy a výukových úspěchů.

## 5 Závěry a diskuse

Primární výsledky naznačují konflikty mezi jazykovou politikou a žitou diverzitou: Jedním z nich je zjevný rozpor mezi pozitivně vnímanou mnohojazyčností a praktikami, které mají tendenci jazykovou rozmanitost upozadit. Jinými slovy, školy vytváří jednojazyčný prostor pro mnohojazyčné děti. Toto zjištění je nepochybně potvrzením výsledků nedávných studií (např. Kenner, 2000; Vetter, 2013; Bredthauer, 2018). Dále se lze domnívat, že všechna specifická pojetí mnohojazyčnosti ve zkoumaných školách fungují v režimu chápání jazyků jako pevných a samostatných entit, které by se mohly „mírumilovně setkat" a „koexistovat", ale nevstupují do vzájemné interakce, komunikačního vztahu či vzájemné propojenosti.

## Poděkování

Příspěvek vznikl za podpory projektu GAČR (19-12624S): Škola jako mnohojazyčný prostor? Prozkoumávání lingvistické reality na českých městských školách (MultiSpace).

## 6 Literatura

Blommaert, J., Collins, J. & Slembrouck, S. (2005). Spaces of multilingualism. *Language & Communication*, *25*(3), 197–216.

Bredthauer, S. (2018). Mehrsprachigkeitsdidaktik an deutschen Schulen-eine Zwischenbilanz. *Die Deutsche Schule*, *110*(3), 275–286.

Canagarajah, S. (2018). Translingual practice as spatial repertoires: Expanding the paradigm beyond structuralist orientations. *Applied Linguistics*, *39*(1), 31–54.

Dressler, D. (2015) Signgeist: promoting bilingualism through the linguistic landscape of school signage. *International Journal of Multilingualism*, *12*(1), 128–145.

Kenner, C. (2000). Biliteracy in a monolingual school system? English and Gujarati in South London. *Language Culture and Curriculum*, *13*(1), 13–30.

Mayring, P. (2010). *Qualitative Inhaltsanalyse.* Grundlagen und Techniken. Weinheim: Beltz.

Rose, G. (1999). Performing space. In M. Massey, J. Allan & P. Sarre (Eds.) *Human geography today* (pp. 247–259). Cambridge: Polity Press.

Scollon, R., & Scollon, S. (2003). *Discourses in place: Language in the material world.* London: Routledge.

*Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele* (2020). Praha: MŠMT. Dostupné z https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp

Pennycook, A. (2010). *Language as a local practice.* London & New York: Routledge.

Vetter, E. (2013). Where policy doesn't meet life-world practice–the difficulty of creating the multilingual European. *European Journal of Applied Linguistics*, *1*(1). 1–20.